

Anna Zellma
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn

Cyberprzestrzeń w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii – szansa czy zagrożenie?

Obserwowany obecnie dynamiczny rozwój technologii cyfrowych jest jednym z istotnych wyznaczników przemian cywilizacyjnych. Wpływa on na różne sfery życia człowieka, zmieniając styl pracy, sposób nawiązywania i podtrzymywania kontaktów interpersonalnych czy też filozofię nauczania i wychowania. Za pomocą technologii cyfrowych oferuje się nowe usługi, dostarczając przy tym ogólnych informacji, jak i specjalistycznej wiedzy. Równocześnie proponuje się nieznanne do tej pory formy pozyskiwania wiedzy, rozwijania umiejętności, zdobywania kwalifikacji oraz doskonalenia kompetencji zawodowych. Nikt już nie kwestionuje znaczenia najnowszych technologii cyfrowych w permanentnej edukacji czy też w rozwijaniu zainteresowań. Młode pokolenie doskonale posługuje się nowymi osiągnięciami multimedialnymi i chętnie korzysta z informacji funkcjonujących w cyberprzestrzeni. Posiada bowiem kompetencje, zwłaszcza techniczne i praktyczne, które są niezbędne we właściwym wykorzystaniu cyberprzestrzeni jako narzędzia służącego do nauki oraz komunikacji interpersonalnej¹. Cyberprzestrzeń nie pozostaje zatem bez znaczenia dla nauczania religii w szkole, a szczególnie dla interakcji nauczyciel religii – uczniowie.

W sytuacji tej pojawia się pytanie: jakie znaczenie ma cyberprzestrzeń w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii? Czy stanowi ona szan-

¹ Szerzej o tym pisze np. A. Iwanicka, *Cyberprzestrzeń jako miejsce nowej edukacji medialnej*, [w:] *Media – Edukacja – Kultura. W stronę edukacji medialnej*, red. W. Skrzydlewski, S. Dylak, Poznań–Rzeszów 2012, s. 252–260.

sę, a może zagrożenie dla jakości aktywności dydaktyczno-wychowawczej, którą podejmuje nauczyciel religii? Jeżeli tak, to dlaczego i w jaki sposób? Dwa zasadnicze człony problemu określonego w tytule niniejszego przedłożenia jednocześnie inspirują do postawienia kilku pytań szczegółowych: co to jest cyberprzestrzeń? Jakie są cechy charakterystyczne cyberprzestrzeni? W czym wyraża się wartość edukacyjna cyberprzestrzeni? Jak nauczyciel religii powinien korzystać z cyberprzestrzeni w swojej pracy edukacyjnej? Na jakie niebezpieczeństwa napotyka nauczyciel religii w cyberprzestrzeni? Próba znalezienia odpowiedzi na te pytania pozwoli wskazać na możliwości i problemy związane z miejscem i rolą cyberprzestrzeni w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii.

Wokół rozumienia istoty cyberprzestrzeni

We współczesnej literaturze można znaleźć różne próby wyjaśnienia istoty cyberprzestrzeni. Zagadnieniem tym interesują się głównie przedstawiciele nauk społecznych i humanistycznych². Zainteresowanie cyberprzestrzenią wynika z realiów życia w dobie przemian społecznych i kulturowych. Niejednokrotnie badacze nawiązują do definicji zawartej w *Słowniku języka polskiego*³. Zgodnie twierdzą, że w ogólnym słowa znaczeniu „cyberprzestrzeń” oznacza „przestrzeń wirtualną, w której odbywa się komunikacja między komputerami połączonymi siecią internetową”⁴. Niekiedy też utożsamiają cyberprzestrzeń z rzeczywistością wirtualną (ang. *virtual reality*), polegającą na multimedialnym kreowaniu komputerowej, sztucznej wizji przedmiotów, przestrzeni i zdarzeń⁵. Wydaje się, że takie podejście jest zabiegiem co najmniej dyskusyjnym. Wskazuje bowiem na nierzeczywisty świat, wykreowany za pomocą komputera i dodatkowych akcesoriów multimedialnych. Niewątpliwie słowo „cyber” w języku polskim nie występuje

² Przykładowo wymienić można tu następujące opracowania: S. Galij-Skabińska, *Człowiek i cyberprzestrzeń: jednostka i społeczeństwo w epoce Internetu*, „Media. Społeczeństwo. Kultura” 2009, nr 1, s. 91–98; T. Lewowicki, B. Siemieniecki, *Cyberprzestrzeń i edukacja*, Toruń 2012; P. Marciniak, *Cyberprzestrzeń, informacja, mobilność: na marginesie rozważań o definicji*, „Czasopismo Techniczne” 2005, z. 11, s. 311–313.

³ <http://sjp.pwn.pl/slownik/2553915/> [dostęp 12.11.2013].

⁴ Tamże; por. np. E. Musiał, *Cyberprzestrzeń w pracy współczesnego nauczyciela*, [w:] *Technologie informacyjne w warsztacie nauczyciela*, red. J. Migdałka, M. Zajac, Kraków 2008, s. 299.

⁵ Warto dodać, że obraz stworzony przy wykorzystaniu technologii informatycznej może reprezentować zarówno elementy świata realnego, nazywane symulacjami komputerowymi, jak i zupełnie fikcyjnego, czyli gry komputerowe science fiction. W odniesieniu do rzeczywistości wirtualnej oznacza sztuczne środowisko, które przypomina prawdziwy świat. Pisz o tym np. J. Bednarek, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań nad człowiekiem w cyberprzestrzeni*, [w:] *Cyberświat. Możliwości i zagrożenia*, red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, Warszawa 2009, s. 27–30; tenże, *Pedagogiczny wymiar cyberprzestrzeni dzieci i młodzieży*, [w:] *Patologie w cyberświecie*, red. S. Bębas, J. Plis, J. Bednarek, Radom 2012, s. 31.

samodzielnie. Ma zastosowanie jako człon wyrazów złożonych, neologizmów, związanych z nowymi, elektronicznymi technologiami⁶. Natomiast termin „rzeczywistość wirtualna” jest niejasny. Zwykle w polskiej literaturze bywa kojarzony z możliwością zaistnienia, z czymś wyobrażonym i sztucznym, czy też z iluzoryczną rzeczywistością generowaną przez specjalne oprogramowanie komputerowe i sprzęt (np. okulary)⁷. Ponadto termin „rzeczywistość wirtualna” wskazuje na przestrzeń bardzo specyficzną, nieograniczoną żadnymi (ani geograficznymi, ani czasowymi) granicami, której nie można zlokalizować. Powstaje ona w umysłach ludzi, którzy tworzą własne, wyobrażone wizje świata, przenosząc do nich schematy poznawcze⁸. Nietrudno zatem o brak precyzji w rozumieniu „rzeczywistości wirtualnej”.

Uwzględniając powyższe uwagi, warto też przypomnieć, że po raz pierwszy pojęcie „cyberprzestrzeń” zostało użyte w latach 80. XX wieku przez amerykańskiego powieściopisarza Williama Gibsona w powieści pt. *Neuromancer*⁹. Wywodzi się ono z literatury *science fiction*. Wspomniany autor nazwał cyberprzestrzeń „konsensualną halucynacją”, przeżywaną przez użytkowników trójwymiarowej przestrzeni elektronicznego medium komunikacyjnego. Nie miał jednak ani komputera, ani dostępu do internetu. Stopniowo pojęcie „cyberprzestrzeń” zaczęto odnosić do sieci komputerowych. Nawiązując do twierdzeń Williama Gibsona, badacze zwrócili uwagę na możliwość tworzenia i przekazywania nowych informacji oraz rejestrowania komunikacji i przetwarzania danych w postaci cyfrowej (np. w formie oprogramowania, bazy danych, hipertekstu)¹⁰. Wszystkie te stwierdzenia tworzą szeroki kontekst rozumienia cyberprzestrzeni.

Na potrzeby niniejszego tekstu za istotne należy uznać określenia, w których badacze wskazują na przestrzeń komunikacyjno-informacyjną, stworzoną przez system powiązań internetowych¹¹. Znaczące są również regulacje prawne zawarte w „Ustawie z dnia 30 sierpnia 2011 roku o zmianie ustawy o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbroj-

⁶ Obok cyberprzestrzeni w języku polskim funkcjonują takie neologizmy, jak np.: cyberspołeczeństwo, cyberprzemoc, cybermobbing, cyberterrorizm, cyberwojna, cyberempatia. Zob. więcej o tym np. w: M. Berdel-Dudzińska, *Pojęcie cyberprzestrzeni we współczesnym polskim porządku prawnym*, http://www.ksiegarnia.lexisnexis.pl/gfx/lexisnexis/userfiles/files/pojecie_cyberprzestrzeni_we_wspolczesnym_polskim_porzadku_prawnym.pdf [dostęp 12.11.2013], s. 1–12.

⁷ J. Bednarek, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań nad człowiekiem w cyberprzestrzeni*, s. 27–30.

⁸ Tamże.

⁹ Tłum. P. Cholewa, Warszawa 1992.

¹⁰ Szerzej o tym pisze np. E. Musiał, *Cyberprzestrzeń w pracy współczesnego nauczyciela*, s. 299–301.

¹¹ Zob. np. W. Bobrowicz, *Cyberprzestrzeń*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 542.

nych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw”¹². Według autorów wyżej wymienionej nowelizacji pojęcie „cyboprzestrzeń” określa „przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji tworzoną przez systemy teleinformatyczne”, „(...) współpracujących ze sobą urządzeń informatycznych i oprogramowania zapewniający przetwarzanie, przechowywanie, a także wysyłanie i odbieranie danych przez sieci telekomunikacyjne za pomocą właściwego dla danego rodzaju sieci telekomunikacyjnego urządzenia końcowego”¹³.

Zgodnie z wyżej przywołanymi określeniami, w swojej istocie cyberprzestrzeń niniejszym przedłożeniu jest rozumiana jako synonim systemów internetowych. Pojęcie to wskazuje na globalną sieć komputerową, przesyłającą w postaci cyfrowej miliardy bajtów informacji tekstowych, obrazów, sekwencji filmowych i zapisów dźwięku każdego dnia oraz umożliwiającą ludziom komunikowanie się ze sobą bez przemieszczania się w czasie rzeczywistym i bez ograniczeń przestrzennych¹⁴. Tak definiowana cyberprzestrzeń uwzględnia różne, a zarazem złożone elementy i usługi, z jakich można korzystać za pośrednictwem sieci internetowej. Wymaga uszczegółowienia poprzez wskazanie charakterystycznych cech, które pozwolą odpowiedzieć na pytanie postawione w tytule niniejszego przedłożenia.

Cechy charakterystyczne cyberprzestrzeni

W dzisiejszym rozumieniu cyberprzestrzeń stanowi ogólnosiwiatową sieć komputerową, która jest logicznie połączona w jednorodną sieć adresową opartą na protokole IP (ang. *Internet Protocol*). Funkcjonowanie usług w cyberprzestrzeni opiera się na wykorzystaniu połączeń wielu sieci rozległych (WAN), miejskich (MAN) i lokalnych (LAN). Sieci te dostarczają lub wykorzystują usługi telekomunikacji i związaną z nią infrastrukturę wyższego rzędu¹⁵.

Podstawowe a zarazem najistotniejsze właściwości cyberprzestrzeni to „interakcyjność wysyłanych i odbieranych sygnałów (...) [oraz A.Z] (...)”

¹² „Dziennik Ustaw” 2011 nr 222, poz. 1323.

¹³ *Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne*, „Dziennik Ustaw” 2005 nr 64, poz. 565.

¹⁴ Taki sposób określania istoty cyberprzestrzeni można znaleźć np. [w:] J. Bobryk, *Internet w każdej szkole*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2007, nr 3, s. 83–100; M. Juza, *Internet jako nowe medium masowe: szanse, zagrożenia, perspektywy*, „Studia Medioznawcze” 2007, nr 2, s. 62–79; S. Kozak, *Patologie komunikowania w Internecie. Zagrożenia i skutki dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 2011, s. 47.

¹⁵ W. Bobrowicz, *Cyberprzestrzeń*, s. 542–543.

[iA.Z] złudzenie, polegające na wrażeniu, że jest się właściwie «tam»¹⁶ – w rzeczywistości wirtualnej. Użytkownicy, którzy korzystają z przestrzeni informacji cyfrowej mają wiele nowych doznań psychicznych. Zwykle też mogą bez ograniczeń komunikować się z innymi i pozyskiwać nowe wiadomości, ulegając złudzeniu, że mają dostęp do najnowszych osiągnięć naukowych. W rzeczywistości jest to tylko subiektywne odczucie. Bezrefleksyjne korzystanie z cyberprzestrzeni pozbawia człowieka wieloaspektowego i pogłębionego spojrzenia na otaczającą rzeczywistość.

Niewątpliwie dostęp do cyberprzestrzeni pozwala osobom pracującym w dowolnej części sieci komputerowej na korzystanie z zasobów informacyjnych i programów oraz na nawiązanie łączności z innymi użytkownikami sieci. Za pomocą globalnej sieci komputerowej istnieje możliwość korzystania z literatury, utworów muzycznych, wiadomości z różnych dziedzin, a nawet przeglądania kopii obrazów. Uczestnicy sieci komputerowej mogą również – niezależnie od fizycznej odległości – prowadzić rozmowy tekstowe, głosowe i wideorozmowy. Potrzebują jednak dostępu do sieci internetowej. Właśnie ta nowa technologia pozwala porozumiewać się między sobą za pomocą usług poczty elektronicznej i komunikatorów internetowych. Użytkownicy nie ponoszą opłat za prowadzenie rozmów tekstowych, głosowych i wideorozmów. Co ważne, coraz częściej komunikatory internetowe (np. *skype*, *ICQ*, *Facebook Messenger for Windows*) mają zastosowanie nie tylko w życiu codziennym (np. w celu prowadzenia rozmów ze znajomymi czy z rodziną, która znajduje się w dużej odległości), ale również podczas pracy. Do realizacji wyżej wymienionych zadań, a szczególnie zawodowych, służą także grupy dyskusyjne. Użytkownicy sieci internetowej (np. nauczyciele religii) mogą prowadzić dyskusje z innymi osobami (np. specjalistami w dziedzinie katechetyki, pedagogiki) oraz dzielić się wiedzą i doświadczeniem zawodowym. Wszystko to sprzyja zmianie sposobów komunikowania się ludzi między sobą. Dzięki dostępowi do sieci internetowej tworzy się nowy model nawiązywania i podtrzymywania kontaktów. Łączy on interpersonalne, grupowe, masowe elementy (cechy tradycyjne) ze składowymi właściwościami paradygmatu technologicznego (cechami komunikacji sieciowej), dzięki którym ludzie mogą komunikować się szybko, łatwo i bez konieczności zmiany miejsca w przestrzeni¹⁷. Często interlokutorzy potrzebują jedynie adresu czy też hasła do konta e-mailowego lub komunikatora oraz dostępu do sieci internetowej. Mogą bez ograniczeń (np. czasowych, formalnych) korzystać z cyberprzestrzeni. Potrzebują je-

¹⁶ J. Bednarek, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań nad człowiekiem w cyberprzestrzeni*, s. 31.

¹⁷ Zob. więcej o tym np. w: G. Cardoso, *The Media in the Network Society. Browsing, News, Filters and Citizenship*, Lisbon 2006, s. 142–146.

dynie dostępu do sieci internetowej, do czego służą m.in. komputer, iPad, smartfon i tablet¹⁸. Wszystko to sprawia, że w cyberprzestrzeni osoby nie są przyporządkowane do konkretnego miejsca, lecz mają jedynie adresy symboliczne.

Charakterystycznym wyznacznikiem cyberprzestrzeni jest „natychmiastowość”. Cecha ta odnosi się nie tylko do wyżej opisanego nowego sposobu komunikowania się ludzi między sobą, ale także do publikowanych w internecie danych. Dzięki przeglądarce internetowej (*World Wide Web*) możliwy jest łatwy i szybki dostęp do zasobów informacji i plików zawierających teksty publikowane w książkach i/lub czasopismach. Przestrzegając praw autorskich, użytkownicy internetu mogą korzystać z publikacji udostępnianych w formie e-booków oraz dzielić się z innymi posiadanymi materiałami czy też własnymi opracowaniami (np. gramami edukacyjnymi, scenariuszami lekcji)¹⁹. Wiele uwagi poświęca się propozycjom zastosowania mobilnych urządzeń w edukacji i pracy zawodowej, zalecając wykorzystanie bezpłatnych aplikacji na urządzenia z systemem Apple (np. *iTunes*) i Android (np. *Google Play*), dzięki którym można korzystać z poradników edukacyjnych²⁰.

W związku z powyższym coraz częściej cyberprzestrzeń wykorzystywana jest jako środowisko kształcenia ustawicznego i doskonalenia zawodowego. Użytkownikom sieci internetowej proponuje się szkolenia i kursy e-learningowe (tzw. „dostęp do wiedzy za kliknięciem myszy”)²¹ bez konieczności bezpośredniego kontaktu z osobami prowadzącymi zajęcia. Są to propozycje godne uwagi. Należy je potraktować jako uzupełnienie tradycyjnych form kształcenia, w możliwie największym stopniu realizujące najważniejsze założenia edukacji ustawicznej.

Zasoby cyberprzestrzeni obejmują również różnego rodzaju gry komputerowe, filmy i spoty reklamowe, do których dostęp mają użytkownicy sieci internetowej. Ich wartość zależy nie tylko od jakości zaprojektowania, a także od zawartości merytorycznej. Dobrze opracowane pod względem formalnym i treściowym gry komputerowe, filmy, spoty reklamowe stają się pomocne w procesie pozyskiwania wiedzy, obserwacji rzeczywistości i doskonalenia różnorodnych umiejętności niezbędnych do korzystania z zasobów sieci internetowej.

¹⁸ K.D. Szatravski, *Nowe media – nowe przestrzenie. Przemiany kulturowe a kategorie przestrzenne*, [w:] *Wyzwania pedagogiki medialnej – nowe perspektywy XXI wieku*, red. M. Sokołowski, Olsztyn 2001, s. 113.

¹⁹ Przykładowo wymienić można materiały dostępne pod adresem <https://edustore.eu> oraz www.epublikacje.edu.pl.

²⁰ Zob. np. tamże.

²¹ W. Notker, *JetztistdieZeitfür den Wandel, Nachhaltingleben – füreineguteZukunft*, Freiburg 2012, s. 78.

Wartość edukacyjna cyberprzestrzeni

Wraz z rozwojem nowych technologii wzrasta znaczenie cyberprzestrzeni w pracy edukacyjnej nauczyciela religii. Sieć internetowa spełnia m.in. funkcję informacyjną²². Dostarcza bowiem nauczycielom religii informacji z różnych dziedzin wiedzy. Obok bieżących wiadomości oraz opracowań poświęconych zagadnieniom społecznym, politycznym, kulturowym, w cyberprzestrzeni zamieszczane są publikacje z zakresu teologii, poświęcone m.in. prawdom wiary, zasadom i dylematom moralnym, aktualnym problemom podejmowanym w nauczaniu papieża, aktywności misyjnej i nowej ewangelizacji. Wiele uwagi poświęca się również aktualnym zagadnieniom dotyczącym nauczania religii. Zwraca się przy tym uwagę np. na ocenianie uczestników lekcji religii, organizację szkolnych rekolekcji wielkopostnych, korelację lekcji religii z edukacją szkolną, aktywność wychowawczą, ścieżkę awansu zawodowego. Za pomocą sieci internetowej nauczyciele religii mogą pozyskiwać aktualną wiedzę z zakresu prawa oświatowego, dydaktyki i metodyki oraz psychologii i pedagogiki. Tym samym cyberprzestrzeń ułatwia dostęp do informacji z różnych źródeł, a przez to przyczynia się do wzbogacenia kompetencji merytorycznych. Co ważne, wiedza ta jest interdyscyplinarna, prezentowana przez zwolenników różnych koncepcji nauczania i wychowania. Każdy zatem nauczyciel religii może korzystać z zawartości cyberprzestrzeni. Istotny jest jednak sposób wykorzystania zasobów internetowych. Chodzi tu głównie o refleksję nad pozyskanymi informacjami, dzięki której można dokonać selekcji wśród różnych propozycji i wybrać to, co wartościowe, co możliwe do zastosowania zgodnie z zasadą wierności Bogu i człowiekowi. Nie bez znaczenia jest tu funkcja stymulacyjna. Wyraża się ona w pobudzaniu i inspirowaniu nauczycieli religii do aktywnego odbioru informacji. Z tym wiąże się konieczność dokonywania oceny propozycji zawartych w cyberprzestrzeni oraz twórcze wykorzystanie we własnej pracy rozwiązań, które zostały odnalezione w sieci internetowej²³.

Nauczyciel religii może też wzorować się na ideałach, wzorach postępowania i zachowaniach propagowanych w cyberprzestrzeni. Właśnie w wirtualnej przestrzeni udostępniane są (np. w formie internetowych dzienników – tzw. blogów) refleksje nauczycieli różnych przedmiotów do-

²² K. Wieczorkowski, *Internet*, [w:], *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. II, Warszawa 2003, s. 414–415.

²³ Zainteresowanych tymi kwestiami odsyła się do A. Zellma, *Profesjonalny rozwój nauczyciela religii*, Olsztyn 2013, s. 280–288.

tyczące pracy edukacyjnej²⁴. Mając na uwadze propagowanie dobrych praktyk, również nauczyciele religii powinni opisywać własne doświadczenia zawodowe. Tego rodzaju refleksje mogą inspirować innych do poszukiwania innowacyjnych rozwiązań czy też do większego, bardziej efektywnego zaangażowania w wychowanie dzieci i młodzieży. Sprzyjają nawiązaniu kontaktów między nauczycielami religii pracującymi w różnych diecezjach, sprzyjając wymianie doświadczenia. Każdy zatem nauczyciel religii może za pomocą sieci internetowej korzystać z wiedzy i doświadczenia innych osób oraz publikować własne materiały dydaktyczne i refleksje powstałe na kanwie pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole.

Jedną z istotnych wartości edukacyjnych cyberprzestrzeni jest możliwość podnoszenia kwalifikacji oraz permanentnego kształcenia i doskonalenia zawodowego. W sieci internetowej oferuje się nauczycielom religii różne kursy, szkolenia, warsztaty, studia, które są realizowane za pomocą dostępnych mediów elektronicznych²⁵. Tego rodzaju kształcenie i doskonalenie zawodowe bazuje na technologiach webowych. Daje też większe możliwości nauczycielom religii, którzy pracują w małych miastach i na wsi, a przez to mają utrudniony dostęp do stacjonarnych form kształcenia i doskonalenia zawodowego. Stanowi dobrą formę doskonalenia zawodowego dla osób, które nie mogą korzystać ze stacjonarnych form z powodów czasowych, finansowych, rodzinnych²⁶. Na uwagę zasługuje również możliwość szybkiego nawiązania współpracy z dyrektorami referatów katechetycznych, doradcami metodycznymi czy też z konsultantami pracującymi w Ośrodkach Doskonalenia Nauczycieli. Nie mniej istotną rolę spełnia nawiązywanie współpracy z uczelniami wyższymi. Nauczyciel religii może między innymi skorzystać z konferencji naukowych organizowanych w formie e-learningu, poszerzając przez to kompetencje merytoryczne i metodyczne. Właśnie dostęp do sieci internetowej umożliwia wszystkim nauczycielom religii podnoszenie kwalifikacji zawodowych pod kierunkiem specjalistów danej dziedziny bez względu na miejsce zamieszkania i pracy.

Znaczenie cyberprzestrzeni uwidacznia się wyraźnie w związku z łatwym i szybkim sposobem przekazywania informacji w gronie pedagogicznym. Dokonuje się to m.in. za pomocą poczty elektronicznej. Nie mniej istotne są nowe możliwości nawiązywania kontaktów między nauczycielem

²⁴ Zob. np. http://maga.witrynaszkolna.pl/strona=strona_glowna [dostęp 23.11.2013]; <http://dla-nauczycieli.blogspot.com/> [dostęp: 23.11.2013]; <http://zppn.blogspot.com/> [dostęp 23.11.2013].

²⁵ Szerzej o tym zob. A. Zellma, *Profesjonalny rozwój nauczyciela religii*, s. 288–294.

²⁶ Interesujące analizy na temat e-learningu w doskonaleniu zawodowym nauczycieli można znaleźć np. w: D. Bjekic, R. Krneta, D. Milosevic, *Teacher Education from E-Learner to E-Teacher: Master Curriculum*, „Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET”, 2010, nr 1, s. 202–212.

religii a uczniami i ich rodzicami. Poczta elektroniczna i dziennik elektroniczny (e-Dziennik, iDziennik) są przydatne do wymiany informacji i prowadzenia konsultacji. Mogą wyzwalać w gronie rodziców większe zainteresowanie udziałem dzieci w lekcjach religii. Sprzyjają też motywowaniu uczniów do angażowania się w pozalekcyjne formy aktywności (np. w wolontariat)²⁷. Dzięki temu nauczyciel religii nie ogranicza się do tradycyjnych form nawiązywania kontaktów i przekazywania informacji, ale korzysta z nowych technologii informacyjnych. Poprzez dostęp do sieci internetowej ma też więcej możliwości w zakresie optymalizacji zarówno procesów nauczania religii, jak też doskonalenia warsztatu pracy edukacyjnej. Konieczne są jednak umiejętności praktyczne w zakresie korzystania z sieci internetowej (np. poszukiwanie informacji, prowadzenie strony internetowej) oraz zdolności twórczego poszukiwania, przetwarzania i wykorzystania zasobów cyberprzestrzeni.

Niebezpieczeństwa w wykorzystaniu cyberprzestrzeni

Korzystanie z różnych możliwości, jakie daje cyberprzestrzeń – obok wyżej wymienionych wartości – niesie potencjalne zagrożenia. Wiążą się one m.in. z jakością treści udostępnianych użytkownikom sieci internetowej. Za pomocą wyszukiwarki internetowej nauczyciel religii może znaleźć nieskończoną ilość informacji na interesujący go temat. Chodzi tu głównie o wiedzę z zakresu pedagogiki, dydaktyki, psychologii, socjologii. Wśród różnych zasobów znajdują się informacje niepełne, powierzchowne, zafałszowane, zmanipulowane²⁸. Rzetelne wykorzystanie informacji z zakresu dydaktyki i metodyki nauczania religii oraz pedagogiki i psychologii, jakie są udostępniane w cyberprzestrzeni, wymaga najpierw krytycznej analizy i oceny, a następnie wyboru tego, co wartościowe w pracy nauczyciela religii.

Z uwagi na fragmentaryczność wiadomości zamieszczanych w sieci internetowej, a niekiedy także fałszowanie nauczania Kościoła katolickiego na temat istotnych prawd wiary i norm moralnych czy też wypowiedzi papieża, nauczyciel religii nie może być bezkrytycznym czytelnikiem. Potrzebna jest refleksja nad zawartością stron internetowych. Osobisty, pogłębiony namysł sprawi, że nauczyciel religii będzie korzystał ze sprawdzonych źródeł informacji zamieszczonych w cyberprzestrzeni. Tu pomocne mogą okazać się katolickie portale i wortale internetowe, które powstały

²⁷ Warto zauważyć, że zastosowanie cyberprzestrzeni może mieć miejsce również w interakcjach edukacyjnych nauczyciela religii z uczniami. Zagadnienie to wykracza jednak poza problematykę określoną w tytule niniejszego przedłożenia. Zasluguje zatem na odrębne opracowanie.

²⁸ W. Notker, *Jetzt ist die Zeit für den Wandel, Nachhaltig leben – für eine gute Zukunft*, s. 77–79.

z myślą o stworzeniu bezpłatnych platform poświęconych zagadnieniom teologicznym oraz aktualnym kwestiom podejmowanym w nauczaniu Kościoła²⁹.

Wspomniany wyżej udział w grupach dyskusyjnych pomimo wartości edukacyjnej zawiera również niebezpieczeństwo manipulacji przy pomocy form językowych, zniekształcania faktów i wywoływania emocji³⁰. Próbuje się wpływać na poglądy i przekonania interlokutorów czy też przekazywanie niepożądanych i bezużytecznych wiadomości. W związku z powyższym zagrożeniem potrzebna jest umiejętność odróżnienia obiektywnych informacji od komentarzy nacechowanych subiektywizmem. Co ważne, przed rozpoczęciem wymiany poglądów nauczyciel religii powinien zapoznać się informacjami dotyczącymi grupy dyskusyjnej i mechanizmami jej działania w cyberprzestrzeni. Nie mniej istotną rolę spełnia też znajomość technik manipulacji użytkownikami sieci internetowej oraz sposobów obrony przed próbami wpływania na poglądy, przekonania, postawy i zainteresowania.

Łatwy dostęp do usług w cyberprzestrzeni (np. do poczty elektronicznej, komunikatorów internetowych, kształcenia w formie e-learningu) może rodzić pokusę rezygnacji z bezpośrednich form doskonalenia zawodowego, dzielenia się doświadczeniem i prowadzenia dialogu edukacyjnego. Działa też demotywująco, zwłaszcza w kwestii samodzielnego myślenia i tworzenia (np. scenariuszy zajęć, projektów edukacyjnych, planów pracy dydaktycznej, przedmiotowych systemów oceniania, technik kontroli wiedzy i umiejętności uczniów czy też planowania sposobów realizacji zadań przewidzianych na poszczególne stopnie awansu zawodowego). Wpływa również na język, jakim posługują się nauczyciele religii. W dużej mierze język nadawców i odbiorców informacji internetowych odzwierciedla mowę potoczną, ale w formie pisanej³¹. Często też świadczy o braku elementarnej kultury wystąpienia się, pośpiechu, braku precyzji i bylejakości form przekazu. Nadmierne korzystanie z cyberprzestrzeni prowadzi również do rezygnacji z kreatywności w myśleniu. Co ważne, nie sprzyja samodzielności w tworzeniu materiałów edukacyjnych dostosowanych do konkretnej grupy uczniów. Stopniowo może prowadzić do zaniku aktywności własnej w pracy edukacyjnej. Wszystko jednak zależy od postawy konkretnego nauczyciela religii.

²⁹ Zob. np. <http://mateusz.pl/> [dostęp 29.11.2013]; <http://www.opoka.org.pl/> [dostęp 29.11.2013].

³⁰ J. Bednarek, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań nad człowiekiem w cyberprzestrzeni...*, s. 50–51.

³¹ Interesująco o tym piszą np.: S. Kozak, *Patologie komunikowania w Internecie. Zagrożenia i skutki dla dzieci i młodzieży*, s. 50–56; M. Puchala, *Komunikatory internetowe zagrożeniem dla dzieci*, [w:] *Cyberświat. Możliwości i zagrożenia*, s. 146–161.

Podsumowanie

Przedstawione powyżej podstawowe kwestie dotyczące roli cyberprzestrzeni w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii wskazują na szerokie spectrum zagadnień. Prowadzą do wniosku, że w sieci internetowej można znaleźć wartościowe informacje, pomoce dydaktyczne i opracowania merytoryczne. Godne uwagi wydają się również zdalne formy kształcenia i doskonalenia zawodowego. Niskie koszty, oszczędność czasu, dowolność miejsca, atrakcyjny zakres zagadnień, powszechna dostępność stanowią o ich wartości. Również możliwość dzielenia się wiedzą i doświadczeniem w cyberprzestrzeni (np. na forach dyskusyjnych, czatach online) i kontakt e-mailowy nie tylko z wysoko wykwalifikowanymi nauczycielami akademickimi, ale również z doświadczonymi praktykami, przemawia za koniecznością wykorzystania sieci internetowej w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii. Niemniej ważna jest refleksja każdego nauczyciela religii nad zasobami, do jakich ma dostęp w sieci internetowej. Osobisty, krytyczny namysł sprzyja twórczej adaptacji propozycji udostępnianych w cyberprzestrzeni. Chroni też przed działaniami manipulacyjnymi, jakie kierują autorzy opracowań, redaktorzy tekstów, moderatorzy forów dyskusyjnych i czatów online. Co ważne, pomaga nauczycielom religii w pielęgnowaniu „złotego środka” w zakresie korzystania z tradycyjnych i nowoczesnych rozwiązań dydaktycznych w pracy edukacyjnej.

Korzystając z zasobów dostępnych w cyberprzestrzeni, nauczyciel religii powinien zwrócić szczególną uwagę na propozycje, które służą realizacji założeń nauczania religii w szkole. W związku z tym konieczne jest odwoływanie się do zasady wierności Bogu i człowiekowi. Istotną rolę spełnia także rozwijanie w sobie i podtrzymywanie odpowiedzialności, umiejętności krytycznej oceny, motywacji do twórczej aktywności edukacyjnej oraz pielęgnowanie bezpośrednich kontaktów z innymi nauczycielami, doradcami metodycznymi i osobami odpowiedzialnymi za nauczanie religii w szkole.

Zalety i niebezpieczeństwa cyberprzestrzeni w warsztacie pracy edukacyjnej nauczyciela religii skłaniają do podejmowania dalszych, szczegółowych analiz. Potrzebne są nie tylko teoretyczne opracowania, ale także badania empiryczne. Pozwolą one wypracować nowe strategie doskonalenia zawodowego nauczycieli religii w zakresie korzystania z zasobów cyberprzestrzeni. Tym samym przyczynią się do wzmocnienia skuteczności i efektywności działań mających na celu rozwijanie kompetencji informacyjnych.

Anna Zellma

Cyberspace in educational work of a religion teacher – a chance or threat?

Cyberspace fulfils various functions in teacher's educational work. It provides general information and expert knowledge in the field of theology, didactics, methodology of teaching, psychology and pedagogy. By means of the Internet teachers can develop their skills, gain new qualifications and improve professional competence. To this end e-learning trainings are offered. Cyberspace is also a place where the exchange of experience takes place (e.g. on forums and blogs). Access to the web facilitates contacts with students, parents, people in the parish and diocese who are responsible for catechesis and other teachers. The above mentioned issues were discussed in detail in this paper. It was proved that cyberspace plays an important role in educational work of religion teachers. It reinforces the process of professional development, stimulates educational activity and provides additional sources of knowledge.

Ks. Waldemar Janiga

Wyższe Seminarium Duchowne, Przemyśl

Ks. Mirosław Grendus

Podkarpackie Centrum Edukacji Nauczycieli, Rzeszów

Innowacyjne środki dydaktyczne w pracy katechetycznej

Konieczność stałego ubogacania posługi katechety innowacyjnymi środkami dydaktycznymi wynika przede wszystkim z troski o jakość katechezy, która dzisiaj jest niezwykle wymagająca zarówno na lekcjach religii w szkole, jak i w duszpasterstwie katechetycznym. Jakość katechezy w tym względzie zależy nie tyle od umiejętności posługiwania się nowinkami technologicznymi na zajęciach, co od zdolności do ukształtowania mentalności i postawy aktywnego udziału w dynamicznie zmieniającej się kulturze, dziś zdominowanej przez przekazy teleinformatyczne.

Prezentując temat, najpierw postaramy się przedstawić ogólnie relację między katechezą i innowacjami technologicznymi. Następnie zwrócimy uwagę na rolę nowych technologii w komunikowaniu się pokoleń, gdyż od tego zależy zarówno przekaz depozytu wiary, jak i proces wychowawczy, czyli elementy konstytutywne misji katechetycznej. W końcu, w syntetycznej formie, wskażemy na zasadnicze wyzwania dla katechezy w obecnych czasach, które są tak mocno przeniknięte przez kulturę teleinformatyczną.

Katecheza i kwestia „innowacji”

W Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji znajduje się podstawowe stwierdzenie, że „ostatecznym celem katechezy jest doprowadzenie osoby nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet do głębo-

kiej z Nim zażyłości”¹. To chrystocentryczne określenie celu katechezy jest spójne z definicją katechezy zaproponowaną przez Jana Pawła II w *Catechesi Tradende*, a powtórzoną w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*:

(...) katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego².

Wiemy, że wiara ma wymiar subiektywny i obiektywny, które to wymiary nawzajem się dopełniają. Pierwszy związany jest z osobistym zaangażowaniem w tworzenie mocnych więzów z Bogiem i z życiem wiarą na co dzień. Ale konieczne jest również przeżywanie wiary w wymiarze obiektywnym, co wiąże się z poznawaniem Boga. Starożytna tradycja chrześcijańska mówi, że nie można poznać Boga, jeśli się Go nie pokochało, ani nie można kochać Pana Boga, nie znając Go³. Dlatego przekaz wiary w każdym kontekście historycznym domaga się całościowego ujęcia, uwzględniającego także radykalne zmiany kulturowe, których jesteśmy świadkami w ostatnich dziesięcioleciach.

Z powodu ciągle zmieniającego się kontekstu kulturowego oraz coraz to nowej wrażliwości emocjonalnej i intelektualnej ludzi, wysiłek katechetyczny winien obejmować takie działania, które będą zdolne zatroszczyć się skutecznie o efekty ewangelizacyjne i formacyjne danego społeczeństwa, prowadząc do zjednoczenia z Chrystusem, a nawet do głębokiej z Nim zażyłości. Owoce te zależą od poprawnie ustawionego celu katechezy, umiejętności sięgnięcia do podstawowych źródeł katechezy i dobrego ich wykorzystania, przy jednoczesnym zadbaniu o poprawną stronę metodyczną całości procesu dydaktycznego, a zatem również o odpowiednie uwzględnienie innowacji technologicznych.

Czym są innowacje technologiczne?⁴ Termin ten zawdzięcza swoją popularność ogólnej tendencji kultury, tymczasowości naszych czasów, nastawionej na to, co „nowe” i „najnowsze”... Takie nastawienie samo z siebie nie jest złe, chociaż opieranie się wyłącznie na kryterium tego, „co „nowe”, „nowoczesne”, „inne niż dawniej” nie wystarczy, żeby było też „lepsze”⁵. Innymi słowy uzasadnienie w katechetycznym przekazie nie może mieć charakteru wyłącznie emocjonalnego, jakby było przekonywaniem klienta

¹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyktorium Ogólne o Katechizacji* nr 80, Poznań 1988, s. 66.

² *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 5, Poznań 2002, s. 16.

³ Por. B. Twardzicki, *Katechetyka formalna w służbie wiary*, Przemysł 2001, s. 17.

⁴ Por. E. Cantero Nuñez, *Educazione e insegnamento: Statalismo o libertà*, [tł. włoskie D. Botti], Madryt 1972.

⁵ Por. D. de Reckenthal, *Mythes pédagogiques et philosophie de l'éducation*, „Université libre” 1970, nr 4, s. 20.

do „najnowszego” proszku do prania, czy zdobywaniem ideologicznego wyznawcy „mitu biegu historii” i jej „najnowszych odkryć”... – gdyż posługa katechetyczna służy kwestiom dużo ważniejszym niż troska o wygodę, czy o to, co modniejsze⁶.

W dydaktyce pojęcie „innovacja“, z łac. *novus*, służy przede wszystkim do uściślenia obszaru zainteresowań poprzez postawienie sobie pytania: Co tu jest takiego nowego, nowatorskiego, innowacyjnego? Czy chodzi o technologie, czy też o sposób ich wykorzystania? Czy mamy do czynienia z nową praktyką pedagogiczną, czy może już z nową mentalnością o innych możliwościach poznawczych? Czy wynikają z tego jakieś nowe zachowania lub kompetencje wychowawcze i katechetyczne?⁷

Wiadomo, że technologie informatyczne, które w ostatnich dziesięcioleciach wręcz zawłaszczyły sobie pojęcie tego, co „nowe – nowoczesne – innowacyjne”, wcale nie zostały pomyślane dla szkoły, ani tym bardziej dla katechezy (odkrycie większości było motywowane celami wojskowymi!). Dydaktyka szkolna od dziesięcioleci podejmuje próby przystosowania technologii informatycznych do zajęć nauczania szkolnego. W warunkach polskich, pomimo opóźnienia cywilizacyjnego w tej dziedzinie spowodowanego niedofinansowaniem oświaty w warunkach zapaści gospodarczej, odziedziczonej po rządach komunistycznych, pierwsze komputeryzacje zaczęły pojawiać się na zajęciach szkolnych już od początku lat 90. dwudziestego wieku. Nie brakuje też prób wykorzystania ich w pracy katechetycznej.

Zakładając, że istotną cechą innowacji jest jej „nowość” oraz przyjmując do wiadomości fakt wyjątkowo dużego w ostatnich dziesięcioleciach przyspieszenia postępu technologicznego, w sensie ścisłym samo stosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie edukacyjnym trudno uznać za znaczącą innowację, gdyż powszechne stosowanie tych technologii nawet w warunkach szkoły polskiej obserwowane jest od ponad dekady. Nierzadko teoretyczne refleksje nad zjawiskiem dotyczą technologii, które już zdążyły się zdezaktualizować⁸. Obecnie, w drugiej dekadzie XXI wieku, można najwyżej mówić o innowacyjnych sposobach zastosowa-

⁶ Por. D. Raś, *Wychowanie katechizowanych do odbioru mediów*, „Biuletyn Katechetyczny” 2004/2005, nr 6, s. 71–81; A. Lepa, *Media jako problem współczesnej katechezy*, „Biuletyn Katechetyczny” 2004/2005, nr 6, s. 65–70.

⁷ Por. A. Torrente, *Scuole innovative*, http://www.edscuola.it/archivio/software/scuole_innovative.pdf [dostęp 20.05.2014].

⁸ Por. F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2001, s. 369–391; Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1994, s. 209–223; W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 275–291; J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1999, s. 245–257; B. Twardzicki, *Katechetyka formalna w służbie wiary*, s. 425–432; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 238–244; M. Śnieżyński, *Dialog edukacyjny*, Kraków 2001, s. 241–266; *Dydaktyka katechezy*, cz. II, red. J. Stala, Tarnów 2004, s. 301–343.

nia ICT, spodziewając się jednocześnie, że za parę lat postęp technologiczny wyznaczy dydaktyce inne zadania z cechą „nowości”.

Musi jednak zastanawiać celowość redukcji obecności innowacyjnych technologii w szkole wyłącznie do uczenia sprawnego korzystania z możliwości danego instrumentu. Byłoby to zmienianiem nauczania w rodzaj chodzącej „instrukcji obsługi” urządzeń technologicznych i ich potencjalnych możliwości. Badania⁹ potwierdzają, że próby stosowania takiej logiki wprowadziły szkołę w ślepy i w sumie szkodliwy zaułek, czyniący z niej bierny element kolejnej strategii marketingowej, która najpierw wytwarza potrzebę jakiejś „nowej” funkcjonalności (która dotychczas nie była potrzebna!), a potem sprzedaje „nowe” instrumenty, które dają możliwość wykorzystania tych „nowych” potrzeb.

Z pewnością w kontekście środowisk formacyjnych, takich jak szkoła czy Kościół (formacja katechetyczna), kwestie związane z procesami innowacyjnymi, zwłaszcza tymi, które łączą się z wykorzystaniem technologii informatycznych i komunikacyjnych, są bardzo złożone same w sobie i warte oddzielnych refleksji¹⁰. Co oczywiście nie oznacza kwestionowania pożyteczności wykorzystania tych instrumentów w procesach formacyjnych, z tej racji, żeby bardziej nie pogłębiać przepaści powstałej między zmieniającą się praktyką życia społecznego i kulturalnego a praktycznymi możliwościami środowiska szkolnego (i katechetycznego), choćby w kwestii dostępu do nowszych technologii, który dla wielu uczniów jest łatwiejszy poza szkołą i poza katechezą¹¹.

Trzeba zauważyć, że innowacje obejmują różnorodne kwestie: cele, procesy, przedmioty – produkty, korzystanie z technologii informatycznych.

⁹ Por. J. Perriault, *La logique de l'usage. Essai sur les machines à communiquer*, Paryż 1989.

¹⁰ Dotychczasowe badania obejmują takie tematy, jak nastawienie na zmianę i sposób rozumienia podstaw „bycia edukatorem”, zdolność do odczytywania znaczenia nieustannych przemian środowiska społecznego, kulturowego, ekonomicznego i ich wpływu na jednostki i zbiorowości – por. Raport UNESCO, *Vers les sociétés du savoir*, Paryż 2005; L. Cuban, *Oversold and underused. Computers in the classroom*, Cambridge 2001; A. Chaptal, *L'Efficacité des technologies éducatives dans l'enseignement scolaire*, Paryż 2003; C. Lewin, W. Ellis, M. Haldane, S. McNicol, *Raport iTEC: Internal Deliverable 5.7. Evidence of the impact of iTEC on learning and teaching*, [<http://itec.eun.org>]; P. Lepetit, J.F. Lesne, A. Bardi, A. Pecker, A.M. Bassy, *Rapport sur la contribution des nouvelles technologies à la modernisation du système éducatif, Mission d'audit de modernisation, Inspection Générale des Finances*, Paryż 2007.

¹¹ Obraz szkoły, jako miejsca pierwszego spotkania uczniów z innowacjami technologicznymi na zajęciach szkolnych (i katechetycznych), zwykle należy już do przeszłości. Instytucje edukacyjne nie są w stanie nadążyć za ciągłymi i szybkimi zmianami – np. jeśli jeszcze nie tak dawno uczniowie mogli mieć w salce katechetycznej pierwszy kontakt z filmami na kasetach VHS, albo z PC-tem w szkolnej sali informatycznej, to dzisiaj czasem sami uczniowie mają w plecaku bardziej zaawansowany sprzęt niż nauczyciele. Szkołom trudno dotrzymać kroku procesowi szybkich zmian technologicznych. Przykładem jest wielki wysiłek wyposażenia szkół w tablice multimedialne, których najpierw nikt nie potrafił obsługiwać, a potem okazało się, że korzystają one już z podstarzałych i niezbyt praktycznych technologii.